

Mirjam de Baar, Yme Kuiper, Hans Renders (eds.), **Biografie en religie. De religieuze factor in de biografie** (Biografische Studies, Amsterdam: Boom, 2011, 299 pp., ISBN 978 94 6105 476 0).

‘Natuurlijk werden door heel wat recensenten de nodige kanttekeningen gemaakt en werd detailkritiek geleverd – dat is nu eenmaal des recensenten’ (197). Paul Luykx’ opmerking over de commentaren die Gerard Broms biografieën losweekten, geeft een vreemd soort vrijgeleide aan elke recensent van Luykx’ eigen stuk of van de tekst van één der andere auteurs die in deze bundel werden opgenomen. Wat volgt zijn dus wat kanttekeningen (want des recensenten) bij de bundel *Biografie en religie*, het meest recente onderdeel van de reeks Biografische Studies uitgegeven door Boom in samenwerking met het Biografie Instituut.

Luykx’ stukje over Gerard Brom, de biograaf van de katholieke emancipatie, roept bovendien ook andere vragen op. Vooral dan wanneer Luykx expliciet Broms redenen voor het schrijven van zijn vier biografieën bestudeert en nader ingaat op het type onderzoek dat hij hiervoor verrichtte. Zoals Erik Borgman ook aangeeft in zijn slotbeschouwingen zet dit immers aan tot denken over de inzet van de biografische opstellen in de bundel en hun benaderingswijze (263). De kwesties worden in de verschillende bijdragen ook expliciet aangekaart. In hun inleiding stellen Mirjam de Baar, Yme Kuiper en Hans Renders dat ‘juist een biografische benadering van historische data, verhalen en herinneringen ons meer en een beter inzicht kan bieden in de rol die religie in het moderne Nederland speelt in zowel het persoonlijke als het publieke leven van mannen en vrouwen, jong en oud’ (11). De grootste uitdaging bij een dergelijk biografisch onderzoek, zo geven ze aan, bestaat er in de religieuze factor niet als een constante op te vatten en oog te hebben voor vormelijke en inhoudelijke veranderingen. De verschillende auteurs lijken zich maar al te bewust van dit gevaar, thematiseren breukmomenten (bekeringsmomenten, overstap naar atheïsme en socialisme) en koppelen de (verschuivende) inhoud aan de historische contexten en individuele levenslopen van de verschillende historische actoren. Alles bij elkaar genomen vormen de besproken figuren een bonte groep van literatoren, politici, (ex-) professionele religieuzen, edellieden en zelfs een koningin (Wilhelmina). Niet al deze gebiografeerden waren trouwens uitgesproken religieus, zo toont de bijdrage van Herman de Liagre Böhl over Herman Gorter (72). Hoewel de veelvormigheid van gebiografeerden en de daaraan gekoppelde

diversiteit van de studies een meerwaarde vormen, zijn ze tegelijkertijd ook enigszins verwarrend. Als lezer ga je immers spontaan op zoek naar de structuur en samenhang van de bundel; zeker wanneer blijkt dat de chronologische afbakening die in de inleiding even aan bod komt niet doorwerkt in de opbouw van de rest van de bundel. De enige factoren die de verschillende bijdragen aan elkaar koppelen zijn letterlijk de elementen biografie en religie.

Menig auteur gaat ook expliciet in op de relatie tussen beide elementen, meer specifiek gaat het daarbij om de verhouding biograaf-gebiografeerde-religie en de daaraan gekoppelde vragen naar bronnen en methoden. Zo stelt Jan Fontijn in zijn bijdrage over Frederik van Eeden dat 'biografieën bij uitstek geschikt' zijn om 'aan te tonen hoe religie invloed heeft op verschillende facetten van het menselijk bestaan' (22). Toch moet men er ook op bedacht zijn, zo merkt Gert van Klinken in zijn bijdrage over de verzetsheldin Gezina van der Molen op, dat 'religie bij godsdienstige mensen niet alles verklaart'. Hun overtuiging kon in de verschillende fasen van hun leven immers uiteenlopende vormen aannemen (169). Egodocumenten moeten volgens Fontijn bij dergelijke studies met kritische waakzaamheid worden benaderd. Ook Jan Willem Stutje waarschuwt in zijn bijdrage over Ferdinand Domela Nieuwenhuis dat er 'vertekening' ontstaat 'waar de biograaf zijn held of heldin te veel op zijn of haar woord gelooft en hij zijn empathische relatie laat vertroebelen door een zogenaamde subjectieve ervaring van de gebiografeerde' (51). In de ogen van Hans Renders is het dan ook 'waarschijnlijk onvermijdelijk dat de hoofdpersoon van een biografie is overgeleverd aan de visie van de biograaf' (223). Meer nog, zo stelt Jeroen Koch, hoezeer een historicus zich ook zal proberen te verplaatsen in de periode van zijn studie, 'hij kan niet vermijden dat vooronderstellingen van zijn eigen tijd en omgeving in de interpretaties doorklinken' (93). Onder het kopje 'Problematische kwesties voor de biograaf van Kuyper' besteedt hij dan ook uitgebreid aandacht aan de problematiek van distantie en affiniteit tussen biograaf en gebiografeerde (100).

Ook de manier waarop een biograaf de verhouding tussen religie en de gebiografeerde kan thematiseren, wordt expliciet becommentarieerd in de bundel. Het beschrijven van breukmomenten lijkt een voor de hand liggende keuze, maar, zo stelt Fia Dieteren in haar studie over Nellie van Kol, in deze benaderingswijze schuilt ook een zeker gevaar voor de biograaf. Men kan zich immers de vraag stellen of wat door de buitenwereld als breukmoment werd geconstrueerd, ook werkelijk een keerpunt voor de betrokkene vormde. In het geval van Nellie van Kol was haar overstap van socialistisch feministe naar heilssoldate immers eerder een combineren van 'oude levenslessen' met 'nieuwe inzichten' dan een breukmoment zoals het in oudere Van Kol-levensschetsen werd voorgesteld (89). Ook in de bijdragen van Yme Kuiper en Han van Bree staan dergelijke keerpunten centraal. In zijn studie over de Oxfordbeweging en haar aanhangers onder de Nederlandse adel verwijst de eerste hierbij naar bekeringsmodellen die in de godsdienstpsychologie en godsdienstsociologie zijn uitgewerkt en uitgaan van een 'actieve, handelende, zoekende persoon' eerder dan een 'passieve bekeerling' die een

radicale bekering doormaakt (121). Een gelijkaardig religieus keerpunt, een ‘religieuze aanraking’ in de winter van 1949, wordt door Han van Bree ook gesignaleerd in zijn studie van de contacten tussen koningin Wilhelmina en Greet Hofmans. Blijkbaar leek de oude koningin, die na haar abdicatie religieuze geschriften publiceerde, in religieus opzicht ‘meer’ op haar dochter ‘dan hun imago’s doen vermoeden’ (146).

Een viertal bijdragen concentreert zich niet op individuen, maar neemt een groep mensen onder de loep. Naast de reeds vermelde studie van Yme Kuiper, gaat het hier over zendingsarbeiders in Nederlands-Indië (Elsbeth Locher-Scholten), de progressieve christenen geëngageerd in de SDAP en PvdA (Doeko Bosscher) en uitgetreden priesters (Marit Monteiro). Ook in de bijdrage over zendingsarbeiders gaat het over keermomenten, of eerder het uitblijven ervan, want in de biografieën van deze groep blijken momenten van geloofstwijfel opvallend afwezig. Een gelijkaardige zekerheid van overtuiging was volgens Bosscher terug te vinden bij de christenen die zich staande probeerden te houden in een sociaaldemocratische politiek: ze konden daarbij steeds terugvallen op gelijkgezinden, ‘hoe taai de strijd ook mocht zijn in de eigen kerkelijke gemeenschap’ (219). De wisselwerking tussen individuele (religieuze) overtuiging en meer structurele factoren komen ook aan bod in de studie van Marit Monteiro over uitgetreden priesters. Zij geeft aan hoe de mediatisering van hun individuele verhalen uiteindelijk ‘de structurele oorzaken blootlegden voor problemen waarmee priesters te maken hadden’ (245).

‘Biograferen is als kortwieken’, zo schrijft Hans Renders in deze bundel, ‘je maakt klein wat groot is. Structuren uit de geschiedenis moeten verkleind worden naar menselijke maat’ (221). Zijn omschrijving vat het prima samen: de lezer mag een bundel geschiedenissen op mensenmaat verwachten.